

DOI: 10.31648/kpp.7381

Aleksandra Sikora

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID: 0000-0001-7791-2591
sikora.aleksandra@onet.pl

Kajetan Rainko

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID: 0000-0002-0029-5748
kajetanrainko@gmail.com

Instrumenty ochrony praw dziecka na gruncie materialnego i procesowego prawa karnego

Prawa dziecka stanowią naturalną konsekwencję praw człowieka. Ponadto dzieci przez wzgląd na swoją niedojrzałość, zarówno psychiczną, jak i fizyczną, tworzą szczególnie podmiot prawa, a zatem wymagają wzmożonej ochrony i troski ze strony państwa. Na źródła praw dziecka w polskim systemie prawnym składają się akty prawa międzynarodowego oraz krajowego, w tym prawa karnego. Odnosi się to przede wszystkim do prawnokarnej ochrony dzieci przed skrzywdzeniem przez przestępstwo. Dzieci są chronione głównie przed przemocą, zaniedbaniem, wyzyskiem, wykorzystywaniem seksualnym i złym traktowaniem. Dziecko nie jest w stanie w pełni zrozumieć swoich zachowań czy przewidzieć konsekwencji złożonych oświadczeń woli. Ze względu na uwarunkowania fizyczne i psychiczne jest ono szczególnie narażone na bycie poszkodowanym. Oprócz ochrony gwarantowanej każdemu człowiekowi przez normy prawa karnego, istnieje szereg przepisów indywidualizujących dzieci jako grupę chronioną w szczególnie sposób. Istotny aspekt stanowi także realizacja praw dziecka, będącego uczestnikiem postępowania karnego. Są nimi kwestie dotyczące ról procesowych dzieci w postępowaniu, ich przesłuchiwanie oraz reprezentację w procesie. Warto również zwrócić uwagę na funkcje oraz standardy ochrony praw dziecka wyrażone w przepisach polskiego prawa karnego.

Pojęcie dziecka

Trudno ustalić jednolity wiek, który stanowi kryterium ochrony prawnej dziecka. Pojęcie „dziecko” używane jest zarówno w języku potocznym, jak i specjalistycznym, w tym także w języku prawnym. Ustawodawca używający w tekstach prawnych terminu „dziecko” nie wyznacza jednoznacznej granicy wieku, a tym samym pojawia się problem uniwersalnej, legalnej definicji tego słowa. Tym samym istnieje wiele definicji dziecka w zależności od poszczególnych gałęzi prawa. Zróżnicowanie to wynika z funkcji, jaką w odniesieniu do dziecka jako podmiotu prawa pełnią poszczególne przepisy. Warto zauważyć, że legalne definicje dziecka znajdują się w art. 1 Konwencji praw dziecka przyjętej przez Polskę w 1991 r.¹, a także w art. 2 ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka². Oba źródła za granicę wieku dziecka przyjmują osiągnięcie przez nie pełnoletności³.

Na gruncie prawa karnego ustawodawca najczęściej używa pojęcia „małoletni”, zaczerpniętego z norm prawa cywilnego. Zgodnie z art. 10 § 1 Kodeksu cywilnego⁴ pełnoletnim jest osoba, która skończyła 18 lat. Norma art. 10 § 2 k.c. statuuje regułę tzw. uppełnoletnienia⁵, która wskazuje na możliwość wcześniejszego uzyskania pełnoletności poprzez zawarcie związku małżeńskiego. Wskazany przepis pozwala przy zastosowaniu wniosku *a contrario* zdefiniować pojęcie osoby małoletniej, którą jest osoba nie osiągnąca wieku pełnoletności, stanowiącego przymiot dorosłości. Według Violetty Konarskiej-Wrzosek małoletni ma status dziecka oraz w obszarze prawa karnego materialnego pojęcia małoletniego używa się na określenie pokrzywdzonego przestępstwem⁶.

W przepisach szczególnych Kodeksu karnego granica wieku dziecka nie została jednolicie określona. W większości pokrywa się ona z cywilistycznym ujęciem małoletniego, jednak w odniesieniu do niektórych czynów zabronionych ustawodawca precyzuje, że chodzi o małoletniego do 15 roku życia. Jeśli jest mowa o dziecku, jako sprawcy przestępstwa, wiekiem granicznym odpowiedzialności karnej jest 17 lat (nie licząc wyjątków określonych w art. 10 § 2 k.k.⁷).

¹ Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526 ze zm.).

² Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U. z 2000 r., Nr 6, poz. 69 ze zm.).

³ A. Grześkowiak, *Pojęcie dziecka w prawie karnym*, [w:] A. Grześkowiak, I. Zgoliński (red.), *Prawo karne w ochronie praw dziecka*, Bydgoszcz 2018, s. 24–25.

⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 1964 r., Nr 16, poz. 93 ze zm.), dalej jako k.c.

⁵ R. Strugała, *Art. 10*, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 36.

⁶ V. Konarska-Wrzosek, *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warszawa 2013, Lex.

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 ze zm.), dalej jako k.k.

Klasyfikacja przestępstw na szkodę małoletnich

Wyróżnienie szczególnych typów przestępstw związane jest z ochronną funkcją, jaką względem dzieci spełniają przepisy prawa. System prawa ma na celu zapewnienie im możliwości harmonijnego rozwoju oraz niezakłóconego przygotowania do życia w społeczeństwie. To zindywidualizowane podejście spowodowane jest koniecznością zapewnienia dziecku pomocy w ochronie jego interesów i zabezpieczeniu własnego dobra⁸. Przepisy te odnoszą się przede wszystkim do ochrony życia i zdrowia dziecka, do ochrony małoletnich przed wykorzystaniem seksualnym, przemocą, a także przed zaniedbaniami wychowawczymi.

Przestępstwa na szkodę małoletnich można podzielić na cztery kategorie zawierające czyny zabronione, w których:

- 1) przedmiotem czynności wykonawczej przestępstwa jest małoletni,
- 3) przedmiotem czynności wykonawczej przestępstwa jest osoba nieporadna lub małoletnia,
- 2) przedmiotem czynności wykonawczej typu kwalifikowanego jest małoletni,
- 4) przedmiotem czynności wykonawczej przestępstwa jest każdy człowiek.

Przestępstwa, w których przedmiotem czynności wykonawczej jest wyłącznie małoletni, wiek jest warunkiem *sine qua non* istnienia czynu zabronionego. Do tej grupy należą przestępstwa, takie jak: obcowanie płciowe z małoletnim, zakazane nawiązanie kontaktu z małoletnim, propagowanie zachowań o charakterze pedofilskim, rozpijanie małoletniego oraz dzieciobójstwo. Kolejną grupę stanowią przestępstwa, w których dochodzi do rozszerzenia kręgu podmiotów pokrzywdzonych przez przestępstwo poprzez dodanie do niego osób nieporadnych. Ustawodawca w Kodeksie karnym posługuje się sformulowaniem „osoba nieporadna ze względu na wiek, stan psychiczny lub fizyczny” bądź ogranicza przesłanki jedynie do stanu psychicznego bądź fizycznego. Trzecią grupę przestępstw stanowią czyny, w przypadku których przedmiotem czynności wykonawczej może być każdy człowiek, jednakże w tym przypadku przewidziany został surowszy wymiar kary, jeśli czynności te popełnione są na szkodę osoby małoletniej. Obejmują one przestępstwa zgwałcenia, pornografii pedofilskiej oraz stręczycielstwa. Do ostatniej kategorii przestępstw należą czyny zabronione, które mogą być popełnione zarówno na szkodę dorosłego człowieka, jak i na szkodę małoletniego na przykład zabójstwo.

W nawiązaniu do powyższego podziału przedstawione zostaną wybrane przestępstwa, które mogą być popełniane na szkodę małoletnich.

⁸V. Konarska-Wrzosek, op. cit.

Przestępstwa, w których przedmiotem czynności wykonawczej jest małoletni

Pierwszym w części szczególnej Kodeksu karnego przestępstwem, które może być popełnione wyłącznie na szkodę dziecka, jest dzieciobójstwo. Art. 149 k.k. wskazuje wyraźnie dobro chronione, jakim jest życie dziecka: „Matka, która zabija dziecko w okresie porodu pod wpływem jego przebiegu, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”. Stwierdzenie to dowodzi, że mamy do czynienia ze słabszą ochroną praw dziecka niż w przypadku przestępstwa zabójstwa. Ustawodawca w uzasadnieniu do projektu Kodeksu karnego z 1997 r. uznał ten typ przestępstwa za uprzywilejowany, ze względu na anormalną sytuację motywacyjną w okresie porodu⁹. Kontrowersje mogą wynikać z faktu, że wyjątkowo mamy tu do czynienia z sytuacją, w której przepisy w większym stopniu chronią osobę popełniającą przestępstwo niż osobę na nie narażoną. Złagodzenie sankcji podyktowane jest w tym przypadku szczególnym stanem psychicznym rodzącej matki, który spowodowany jest faktem porodu i przyjścia na świat nowo narodzonego dziecka¹⁰. Sąd Apelacyjny w Krakowie zauważa, że istota uprzywilejowanego zabójstwa tkwi w ścisłym związku przyczynowym między szczególnym stanem psychicznym kobiety rodzącej, a jej czynem sprzecznym z naturalnymi uczuciami macierzyńskimi. Brak takich uwarunkowań powoduje, że nie sposób uznać, iż zachowanie oskarżonej było zdominowane przez przeżycia związane z porodem, przez co nie sposób zakwalifikować taki czyn jako art. 149 k.k.¹¹ W przypadku braku któregośkolwiek z ustawowych znamion tego czynu sprawca podlegałby odpowiedzialności za zabójstwo.

Czyny zabronione określone w art. 200–200b k.k. odnoszą się do ochrony małoletnich przed nadużyciami w sferze seksualnej. Art. 200 k.k. przewiduje odpowiedzialność karną za seksualne wykorzystanie małoletniego poniżej 15 lat, udostępnianie małoletnim treści pornograficznych, prezentowanie małoletniemu poniżej 15 lat czynności seksualnych, w celu zaspokojenia seksualnego siebie bądź innej osoby, a także reklamę lub promocję działalności o charakterze pornograficznym.

Przedmiotem ochrony w przypadku powyższych czynów jest prawidłowy rozwój psychofizyczny małoletniego i zapobieżenie jego demoralizacji wywołanej przedwczesną inicjacją seksualną. Wskazane zagrożenie ma charakter abstrakcyjny, bowiem oparte jest na założeniu, że z powodu niedojrzałości dziecko nie podejmuje dostatecznie przemyślanych decyzji. Uważa się, że zbyt wczesne wprowadzenie go w sferę seksualną jest dla niego szkodliwe¹².

⁹Uzasadnienie projektu ustawy Kodeks karny z 1997 r., s 184.

¹⁰V. Konarska-Wrzosek, *Art. 149*, [w:] R. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2020, Legalis.

¹¹Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 4 grudnia 2015 r., sygn. akt II AKa 104/15.

¹²S. Hyps, *Art. 200*, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 1028–1029.

Kryminalizacji zapędów pedofilskich służyła nowelizacja Kodeksu karnego z 5 listopada 2009 r., wprowadzająca nowe typy przestępstw seksualnych na szkodę małoletniego. W art. 200a § 1 k.k. opisane zostało przestępstwo tzw. groomingu, które jest przygotowaniem do popełnienia przestępstwa zgwałcenia, czynu lubieżnego oraz produkowania i utrwalania treści pornograficznych. Zachowanie sprawcy polega na nawiązaniu za pośrednictwem systemu teleinformatycznego lub sieci telekomunikacyjnej kontaktu z małoletnim i – poprzez wprowadzenie go w błąd – wykorzystanie tego błędu lub niezdolności do należytego pojmowania sytuacji albo przy użyciu groźby bezprawnej do spotkania z nim. Wprowadzony tą ustawą art. 200b k.k. zakazuje również propagowania lub chwalenia zachowań o charakterze pedofilskim.

Prawidłowy rozwój małoletnich oraz ochrona prawidłowego funkcjonowania rodziny jest także przedmiotem ochrony w przypadku przestępstwa rozpijania małoletniego, określonego w art. 208 k.k. Rozpijanie polega na dostarczaniu małoletniemu alkoholu, ułatwianiu lub nakłanianiu do jego spożywania. Skutkiem tego przestępstwa może być wywołanie skłonności (nałogu) do picia alkoholu, co może w konsekwencji spowodować trwałe zmiany w psychice małoletniego.

Przestępstwa, w których przedmiotem czynności wykonawczej jest osoba nieporadna lub małoletnia

Pojęcie osoby nieporadnej definiują przepisy dotyczące pozbawienia wolności (art. 189 § 2a k.k.), przestępstwa znęcania (art. 207 § 1a k.k.) oraz porzucenia (art. 210 k.k.) i uprowadzenia (art. 211 k.k.). Zmiany w zakresie brzmienia tych przepisów zostały wprowadzone ustawą z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Celem wdrożonych zmian było „podwyższenie poziomu ochrony małoletnich, ze szczególnym uwzględnieniem małoletnich poniżej lat 15, a także osób nieporadnych ze względu na swój stan psychiczny lub fizyczny”¹³. W zakresie przepisów Kodeksu karnego dodano nowe typy kwalifikowane przestępstw: znęcania oraz pozbawienia wolności. W przypadku uprowadzenia oraz porzucenia podwyższono grożące sankcje¹⁴. Zgodnie z definicją przedstawioną przez Sąd Najwyższy pod pojęciem osoby nieporadnej należy rozumieć osobę, która z racji młodego lub podeszłego wieku, właściwości fizycznych (np. choroby, niepełnosprawności) lub psychicznych (np. upośledzenie umysłowe) nie ma możliwości samodzielnie decydować o swoim losie oraz zmieniać swojego położenia¹⁵.

Jednym z przestępstw, które w największym stopniu dotyczą najmłodszych, jest znęcanie. Przestępstwo z art. 207 k.k. polega na znęcaniu się fizycznym lub psychicznym nad inną osobą. Do kręgu podmiotów stanowiących przedmiot czynności

¹³ Uzasadnienie do projektu ustawy z 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/C82FD2CAF85A8A2FC125803500244863/%24File/846.pdf> (data dostępu: 19.06.2020).

¹⁴ M. Mozgawa, *Art. 189*, [w:] M. Budyn-Kulik (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2020, Lex.

¹⁵ Uchwała Sądu Najwyższego z 9 czerwca 1976 r., sygn. akt VI KZP 13/75.

wykonawczej należy osoba najbliższa lub inna osoba pozostająca w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo osoba nieporadna ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny. Wprawdzie w treści artykułu nie zostało wyeksponowane wprost pojęcie „małoletni”, co jednak nie oznacza, że dzieci nie podlegają ochronie na gruncie tego przepisu. W typie podstawowym przestępstwa małoletni może mieścić się w określeniu osoby najbliższej lub pozostającej w stosunku zależności od sprawcy. Może także podlegać ochronie na mocy wprowadzonego typu kwalifikowanego z art. 207 § 1a k.k. w sytuacji, gdy należy do osób spoza kręgu rodzinnego sprawcy i jest osobą nieporadną.

Nieporadność stanowi okoliczność faktyczną, która każdorazowo w indywidualnej sprawie powinna zostać stwierdzona. Można uznać, że w tym pojęciu mieści się również dziecko, ale trudność może sprawić określenie kryteriów rzeczywistej nieporadności a mianowicie, czy dotyczy to jedynie małych dzieci czy również tych w starszym wieku. Sławomir Hyps odnotowuje, że „pomimo szerokiego pokrycia się treści pojęcia »małoletni« z nowym brzmieniem art. 207 KK, doszło w wyniku nowelizacji do zmniejszenia zakresu ochrony dzieci przed tą formą przemocy”¹⁶. Wiąże się to z uzależnieniem ochrony małoletniego od posiadania statusu jednej z osób wskazanych w przepisie, a tym samym nie jest on dostatecznie chroniony przed czynem jakiegokolwiek sprawcy¹⁷.

Negatywne skutki natury badawczej mogą wynikać z faktu zaszeregowania przez ustawodawcę małoletnich do grupy osób nieporadnych ze względu na wiek w jednych przepisach, a w innych wymienienia ich obok osób nieporadnych ze względu na stan fizyczny lub psychiczny. Statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Policji gromadzą wyniki skazań według czynów przypisanych do konkretnego artykułu. Z tych względów nie jest możliwe zbadanie, czy i w jakim zakresie dotyczy to osób małoletnich, a także osób starszych.

Znęcanie to zadawanie cierpienia, zarówno fizycznego, jak i psychicznego, a więc czynienie życia uciążliwym¹⁸. Zgodnie z definicją nakreśloną przez Sąd Najwyższy „polega na umyślnym zadawaniu bólu fizycznego lub dotkliwych cierpień moralnych, powtarzającym się albo jednorazowym, lecz intensywnym i rozciągniętym w czasie”¹⁹. Jest to działanie szczególnie szkodliwe z uwagi na skutki dotyczące funkcjonowania osoby krzywdzonej. Znęcanie w większości dotyczy osób najbliższych i według Sądu Najwyższego godzi w „podstawowe zasady współżycia w rodzinie, decydujące o jej spójności i trwałości, jest istotnym czynnikiem wpływającym na rozkład małżeństwa i rozbitcie rodziny, a w konsekwencji – na osłabienie jej funkcji wychowawczej z dalszymi szkodliwymi tego następstwami dla rozwoju fizycznego, psychicznego i moralnego oraz procesu przystosowania społecznego dzieci i młodzieży”²⁰. Używanie przemocy wobec

¹⁶ S. Hyps, *Art. 207*, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), op. cit., s. 1070.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ J. Lachowski, *Art. 207*, [w:] V. Konarska-Wrzosek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2018, Lex.

¹⁹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., sygn. akt VI KZP 13/75.

²⁰ Ibidem.

dziecka może prowadzić do zaburzeń jego funkcjonowania, zarówno w życiu indywidualnym, jak i społecznym²¹. Stanowi ono nie tylko zagrożenie dla rozwoju fizycznego i zdrowotnego dziecka, ale może skutkować problemami emocjonalnymi, stanami lękowymi, depresją, kłopotami z nauką i koncentracją oraz trudnościami w nawiązywaniu relacji międzyludzkich. Z uwagi na poważne zagrożenia, jakie niesie ze sobą znęcanie, szczególnie istotne jest wdrażanie odpowiednich procedur w przypadku postępowania ze sprawcami, a także tworzenie form pomocy ofiarom przemocy domowej.

Przestępstwa, w których przedmiotem czynności wykonawczej typu kwalifikowanego jest małoletni

Ta grupa obejmuje: gwałt na małoletnim (art. 197 § 3 pkt 2 k.k.) oraz pornografię z udziałem małoletniego (art. 202 § 3–4c k.k.).

Przedmiotem ochrony w przestępstwie pornografii jest wolność seksualna oraz obyczajność. Wolność seksualna to wolność od wstydu seksualnego oraz narzucania i odbioru gorszących treści²². W przypadku małoletnich ustawodawca wprowadza bezwzględny zakaz pornografii dziecięcej, co wynika z faktu, że pornografia pedofiliska (ang. *kiddie porn*, *child pornography*) jest zjawiskiem szkodliwym społecznie. Może ona prowadzić do ułatwienia sprawcom seksualnego wykorzystywania dzieci. Ponadto produkcja pornografii stanowi wykorzystanie seksualne małoletniego, a jego udział w takim procederze może spowodować poważne zaburzenia psychofizyczne. Prezentowanie i rozpowszechnianie pornografii dziecięcej skutkuje aprobatą zachowań o charakterze pedofilskim, które są zachowaniami bezprawnymi²³. Celem ochrony w tych przestępstwach, podobnie jak przy innych przestępstwach seksualnych, jest zapewnienie dzieciom prawidłowego rozwoju, wolnego od naruszeń w sferze seksualnej.

Przestępstwa, w których przedmiotem czynności wykonawczej jest każdy człowiek

Przepisy dotyczące tego rodzaju przestępstw nie są sprofilowane na ochronę małoletnich, ale mogą być popełniane na ich szkodę. Do takich czynów zabronionych należy np. zabójstwo oraz niealimentacja, która z uwagi na skalę problemu zasługuje na szerszą analizę. W Polsce wciąż wiele osób, mimo istnienia obowiązku alimentacyjnego, uchyla się od płacenia alimentów. Dzięki nowelizacji regulacji w 2017 r., liczba dłużników zmalała, co jest wynikiem łatwiejszego pociągnięcia sprawców do odpowiedzialności karnej. Zmiana art. 209 k.k. polegała na usunięciu dwóch przesłanek, które często uniemożliwiały skazanie dłużników alimentacyjnych. Dla bytu przestępstwa

²¹ S. Hypś, *Prawnokarna ochrona dziecka przed przemocą*, [w:] A. Grześkowiak, I. Zgoliński (red.), op. cit., s. 103.

²² Idem, *Art. 202*, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), op. cit., s. 1044.

²³ J. Warylewski, *Art. 202*, [w:] R. Stefański (red.), op. cit.

istotne było znanie „uporczywości” uchylania się od obowiązku alimentacyjnego, a także narażanie na niebezpieczeństwo braku zaspokojenia podstawowych potrzeb beneficjenta świadczenia²⁴. Obecnie w typie podstawowym przestępstwa wskazuje się na uchylanie od obowiązku alimentacyjnego, określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową. Dodatkowo łączna wysokość powstałych zaległości stanowi równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych albo opóźnienie zaległego świadczenia innego niż okresowe wynosi co najmniej 3 miesiące²⁵. Zasadność kryminalizacji wynika z konieczności zapewnienia prawidłowego funkcjonowania rodziny, w tym także zaspokojenia jej potrzeb materialnych. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 30 marca 2016 r. wskazuje na związek między alimentacją a obowiązkiem opieki, jaki ciąży na rodzicach wobec małoletnich dzieci: „Nie ma więc żadnych wątpliwości, że w przypadku popełnienia czynu zabronionego, opisanego w art. 209 § 1 KK, przez jednego z rodziców, na którym ciąży obowiązek alimentacyjny na rzecz małoletniego dziecka, dobrem prawnym w ten sposób naruszonym jest zarówno sam stosunek opieki, jak też prawidłowe funkcjonowanie rodziny”²⁶.

Prawo procesowe

Z uwagi na uwarunkowania psychiczne rola dziecka w procesie karnym jest mocno ograniczona. Ze względu na specyfikę pewnych postępowań nie można całkowicie wyłączyć jego obecności. Nierzadko dzieci dysponują wiedzą, która może dowieść winy bądź niewinności oskarżonego lub pomóc w wykryciu sprawcy, a także udowodnić inne zdarzenia w procesie karnym. Takie informacje należy uzyskać przy zachowaniu wszelkich środków, mogących uchronić dziecko przed negatywnymi aspektami przesłuchania.

Ochrona praw dziecka w postępowaniu karnym przejawia się przede wszystkim w szczególnym trybie przesłuchiwania małoletnich. Traktują o tym art. 185a–185d k.p.k.²⁷ Uprawnienia przysługujące świadkom i poszkodowanym poniżej 15 roku życia w ramach przesłuchań dotyczących przestępstw z udziałem przemocy lub groźbą przemocy lub z rozdziałów XXIII, XXV i XXVI Kodeksu karnego to: możliwość ich przesłuchania wówczas, gdy zeznania mają istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy oraz przesłuchanie jednorazowe, chyba że pojawią się istotne okoliczności lub zażąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy przy pierwszym przesłuchaniu. Zawiadomionemu co do tej czynności oskarżonemu, jeżeli nie posiada obrońcy z wyboru, ustala się obrońcę z urzędu, by ograniczyć powtórne przesłuchania

²⁴ S. Hyps, *Art. 209*, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), op. cit., s. 1080.

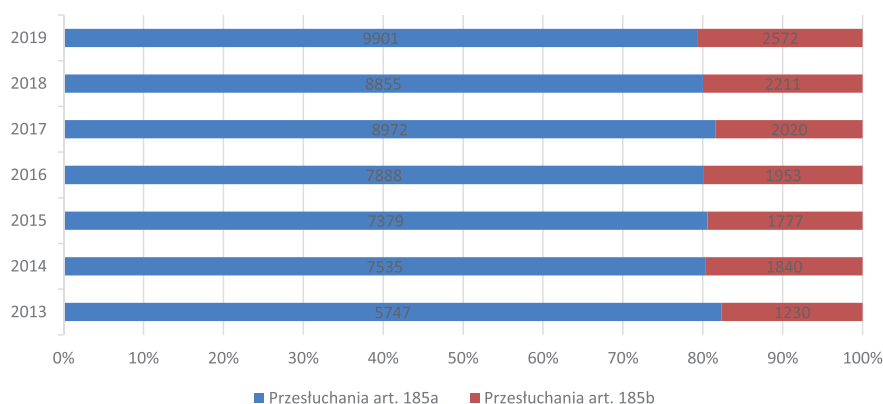
²⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 ze zm.).

²⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z 30 marca 2016 r., sygn. akt I KZP 23/15.

²⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 r., Nr 89, poz. 555 ze zm.), dalej jako k.p.k.

małoletnich, a jednocześnie nie pozbawić go możliwości obrony. Przy takim przesłuchaniu musi być obecny biegły psycholog, który w razie potrzeby pomaga zredukować niepokój świadka i wyjaśnić zagadnienia, które mogą być niezrozumiałe. Przesłuchanie podlega rejestracji obrazu i dźwięku w taki sposób, by jak najszerszej zebrać materiał mogący służyć celom procesowym. Cenzus wieku małoletniego może być podniesiony do 18 roku życia, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchanie w innych warunkach mogłoby wyrzucić negatywny wpływ na jego stan psychiczny. Przesłuchania te odbywają się w specjalnie do tego celu przygotowanych pokojach (zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2013 r.²⁸). Pokoje te, w miarę możliwości, powinny znajdować się w budynkach sądów, prokuratury lub innych organów państwowych bądź podmiotów, oferujących pomoc małoletnim lub ofiarom zwałczenia.

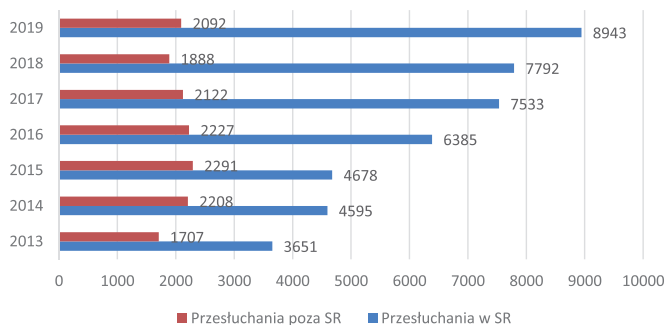

Wykres 1. Przesłuchania małoletniego ze względu na role procesowe

Źródło: opracowanie własne na bazie danych ze strony: <https://ms.gov.pl>.

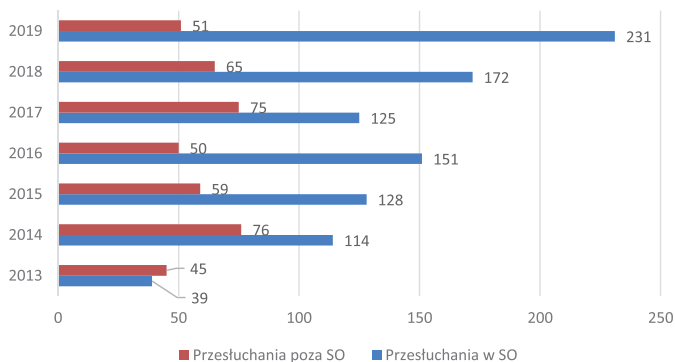
Wykres 1 przedstawia bezwzględną liczbę i udział procentowy małoletnich przesłuchiowanych w pokojach, zgodnie z art. 185d k.p.k. Dokonany podział uwzględnia świadków oraz poszkodowanych świadków. Dane zestawione na wykresie dowodzą, że liczba przesłuchań sukcesywnie się zwiększa, lecz proporcje pozostają takie same, przy czym przeważającą część stanowią poszkodowani świadkowie.

²⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a-185c Kodeksu postępowania karnego (Dz.U. z 2013 r., poz. 1642).

Wykres 2. Przesłuchania małoletnich w sądach rejonowych

Źródło: opracowanie własne na bazie danych ze strony: <https://ms.gov.pl>.

Wykres 3. Przesłuchania małoletnich w sądach okręgowych

Źródło: opracowanie własne na bazie danych ze strony: <https://ms.gov.pl>.

Wykresy 2 i 3 przedstawiają rozwój liczby przesłuchań na przestrzeni ostatnich lat, w budynkach oraz poza budynkami sądów, z uwzględnieniem właściwości instancyjnej postępowań. Na podstawie uzyskanych danych stwierdzono niemal stałą liczbę przesłuchań poza budynkiem sądu, a także rosnącą liczbę przesłuchań w siedzibie sądu. Wzrost przesłuchań może być związany ze stale zwiększającą się liczbą przyjaznych pokoi w budynkach sądów. Utrzymująca się na względnie stałym poziomie liczba przesłuchań pozasądowych wynikać może ze specyfiki danych postępowań. W niektórych sytuacjach, by nie narażać dziecka na stres związany z wizytą w sądzie, konieczne może być przesłuchanie go w znanym, przyjaznym środowisku, np. w ośrodku terapeutycznym. Na potrzebę przesłuchania poza budynkiem sądu może także wpływać dostępność przyjaznych pokoi, która różni się w zależności od rejonu bądź okręgu, w którym prowadzi się postępowanie. Ta dostępność zależna jest także od liczby spraw prowadzonych w danym sądzie, w których konieczne jest przesłuchiwanie małoletnich.

Wnioski

System polskiego prawa karnego dysponuje szeregiem różnorodnych środków mających na celu ochronę dzieci. Mimo istniejących rozbieżności, katalog czynów zabronionych na szkodę małoletnich został szeroko uregulowany i uwzględnia czyny, które stanowią współcześnie największe zagrożenie dla osób najmłodszych. Przejawy zindywidualizowania ochrony prawnej wobec dzieci stwierdza się także na etapie postępowania karnego. Wzrost liczby przyjaznych pokoi przesłuchań należy ocenić jako zjawisko pozytywne, ponieważ ułatwia to prowadzenie postępowania z osobami małoletnimi. Prowadzenie rozmowy w warunkach zapewniających dzieciom spokój i wyciszenie pomaga im uniknąć nadmiernego stresu związanego z przesłuchaniem. Dodatkowym instrumentem pozwalającym na zbudowanie w dzieciach poczucia zaufania i zapobieżenie ich wtórnej wiktyimizacji jest przesłuchanie w obecności biegłego psychologa.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Grześkowiak A., *Pojęcie dziecka w prawie karnym*, [w:] A. Grześkowiak, I. Zgoliński (red.), *Prawo karne w ochronie praw dziecka*, Bydgoszcz 2018.
- Hypś S., *Art. 200*, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Hypś S., *Art. 202*, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Hypś S., *Art. 207*, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Hypś S., *Art. 209*, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018.
- Hypś S., *Prawnokarna ochrona dziecka przed przemocą*, [w:] A. Grześkowiak, I. Zgoliński (red.), *Prawo karne w ochronie praw dziecka*, Bydgoszcz 2018.
- Konarska-Wrzosek V., *Art. 149*, [w:] R. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2020, Legalis.
- Konarska-Wrzosek V., *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warszawa 2013, Lex.
- Lachowski J., *Art. 207*, [w:] V. Konarska-Wrzosek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2018, Lex.
- Mozgawa M., *Art. 189*, [w:] M. Budyn-Kulik (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2020, Lex.
- Strugała R., *Art. 10*, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Warylewski J., *Art. 202*, [w:] R. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2020, Legalis.

Akty prawne

- Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526 ze zm.).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 1964 r., Nr 16, poz. 93 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 r., Nr 89, poz. 555 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U. z 2000 r., Nr 6, poz. 69 ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2013 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c Kodeksu postępowania karnego (Dz.U. z 2013 r., poz. 1642).

Orzecznictwo

Postanowienie Sądu Najwyższego z 30 marca 2016 r., sygn. akt I KZP 23/15.

Uchwała Sądu Najwyższego z 9 czerwca 1976 r., sygn. akt VI KZP 13/75.

Uchwała Sądu Najwyższego o z dnia 9 czerwca 1976 r., sygn. akt VI KZP 13/75.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 4 grudnia 2015 r., sygn. akt II AKa 104/15.

Źródła internetowe

Uzasadnienie do projektu ustawy z 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy Kodeks karny oraz ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/C82FD2CAF85A8A2FC125803500244863/%24File/846.pdf>.

Instruments to protect children's rights under substantive and procedural criminal law

Summary

Children rights are becoming an object of interest for various branches of law. In the field of criminal law and related sciences, the approach to legal entities has changed over the years. Nowadays, the subject of research is not only the perpetrators of criminal acts, but also their victims. It is important to study the impact of crime on the victim's psyche, and to create legal institutions which will provide them with effective protection. The aim of the article was to catalogue and describe selected norms of substantive law and procedural law that protect children's rights. The provisions on interrogation of a minor were also approximated, which grant rights to both the underage victim and the witness. Statistical data related to the hearing under articles 185a–185b of the Code of Criminal Procedure were also presented. The content of the article shows that the Polish penal system deals extensively with the issue of protection of minors, introducing new regulations and adapting the existing ones to the changing ways of committing prohibited acts against children. It was concluded from statistical data that the number of hearings of children in special conditions, especially in courts, is gradually increasing, which is a positive phenomenon.

Key words: minors, criminal code, criminal procedure, friendly interrogation room, offences against minors

DOI: 10.31648/kpp.7382

Katarzyna Walaszek

Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0001-7459-1200

k.walaszek@op.pl

Karolina Więcek

Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0001-5179-577X

karolina98253@gmail.com

Ochrona dziecka jako świadka w procesie karnym i cywilnym

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest próba przedstawienia dopuszczalności udziału dziecka jako świadka w polskim systemie prawnym z uwzględnieniem jego ochrony nie tylko od strony prawnej, ale także psychologicznej. Bez wątpienia jest to interesujące zagadnienie naukowe, które ma istotne znaczenie praktyczne. Regulacje dotyczące dziecka jako świadka nie są jednolite dla całego polskiego systemu prawnego, dlatego też zagadnienie to wymaga analizy pod kątem konkretnych postępowań – w tym przypadku procedury karnej oraz cywilnej. Zasadne wydaje się więc przede wszystkim zdefiniowanie: kim jest dziecko jako świadek, a także jakie przysługują mu prawa oraz obowiązki z tego tytułu. Niezbędne jest także przedstawienie regulacji oraz pozako-deksowych zaleceń dotyczących przeprowadzania przesłuchania dziecka, mających na celu ochronę jego dobra.

Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ definiuje dziecko jako „każdą istotę ludzką w wieku poniżej 18 lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono pełnoletniość wcześniej”. Tenże akt wskazuje również, że „dziecko, z uwagi na swoją niedojrzałość fizyczną oraz umysłową, wymaga szczególnej opieki i troski, w tym właściwej ochrony prawnej, zarówno przed, jak i po urodzeniu”¹.

¹ Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526).

Natomiast, zgodnie z definicją zawartą w „Słowniku języka polskiego”, świadek to: 1) osoba obecna przy czymś i mogąca opowiedzieć o tym, 2) osoba powołana przez sąd do złożenia zeznań dotyczących okoliczności rozpatrywanej sprawy².

Osobowe źródła dowodowe obecnie nadal są jednymi z najczęściej wykorzystywanych w postępowaniu sądowym, pełnią dużą rolę w rekonstrukcji zdarzeń i wpływają na rozstrzygnięcie sprawy. Niejednokrotnie w tej roli występują dzieci, których udział zabezpieczony jest specjalnymi regulacjami, mającymi na celu zarówno dobro dziecko, jak i osiągnięcie celów postępowania. Na dziecko – świadka możemy spojrzeć przez pryzmat prawny, psychologiczny i wiktymologiczny.

Często pojawia się przekonanie, że dziecko nie powinno brać udziału w postępowaniach sądowych, ponieważ nie jest ono wiarygodne. Badania przeprowadzone w Stanach Zjednoczonych przez Kee MacFarlane i Joanne R. Feldmeth wykazały jednak, że dzieci nie kłamią częściej niż dorośli, mają identyczną zdolność zapamiętywania, a nawet większą spostrzegawczość³. Już trzyletnie dziecko jest zdolne, by dostarczyć kompletne i sensowne zeznania⁴. Nawet Sąd Najwyższy wskazał, że „osoby niepoczytalne i dzieci nie są wyłączone z grona świadków, a niemożność rozpoznania znaczenia czynu w zakresie jego treści moralno-społecznej nie oznacza bynajmniej niemożności zapamiętywania czynu i przedstawienia jego opisu”⁵.

Udział dziecka w czynnościach procesowych w procesie karnym jest niewątpliwie bardziej skomplikowany od udziału w procesie cywilnym. Samo wykorzystanie zeznań dziecka wiąże się z odpowiednim przygotowaniem psychologicznym takiego świadka, sposobem przeprowadzenia przesłuchania, stosunkiem prawników do dziecka, a także oceną wiarygodności. Warto też podkreślić, że dziecku przysługują wszelkie prawa i obowiązki świadka, o których powinno być poinformowane w zrozumiałym dla niego sposób.

Postępowanie karne

Na gruncie postępowania karnego nie istnieje legalna definicja świadka, ale można podjąć próbę jej stworzenia na podstawie art. 177 § 1 k.p.k.⁶ Świadkiem jest każda osoba wezwana w tym charakterze, mająca obowiązek stawić się i złożyć zeznania⁷. W polskim systemie prawnym może nim być więc każda osoba, bez względu na wiek, płeć, stan psychiczny i fizyczny, poglądy czy stan społeczny⁸. Z tych rozważań z łatwością

²<https://sjp.pwn.pl/sjp/swiadek;2528173.html> (data dostępu: 21.05.2020).

³K. MacFarlane, J.R. Feldmeth, K. Saywitz, L. Damon, S. Krebs, M. Dugan, *Przesłuchanie i diagnoza małego dziecka*, Warszawa 2002, s. 21.

⁴A. Antoniuk-Drożdż, *Przesłuchanie dziecka w procesie karnym – uwagi praktyczne*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 6, s. 45–61.

⁵Wyrok Sądu Najwyższego z 15 stycznia 1980 r., sygn. akt III KR 428/79.

⁶Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2020 r., poz. 30), dalej jako k.p.k.

⁷V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej – zagadnienie ogólne*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2004, nr 6, s. 2.

⁸R. Kosior, *Udział biegłego psychologa w przesłuchaniu dziecka*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 4, s. 44.

można więc wyprowadzić wniosek, że dziecko może być świadkiem w postępowaniu karnym. Ma to miejsce w dwóch przypadkach: gdy prowadzone jest postępowanie w sprawie nieletniego i w jakimkolwiek postępowaniu dotyczącym osób dorosłych, gdzie są małoletni świadkowie⁹.

Przepisy Kodeksu postępowania karnego nie zawierają odrębnych norm regulujących przesłuchanie dzieci. Co prawda ustawodawca wprowadził art. 185a–185d, ale dotyczą one jedynie niektórych części przesłuchania (przesłuchania pokrzywdzonego małoletniego, małoletniego świadka w sprawach o wybrane przestępstwa, uwzględnienie przesłuchania przy przestępstwach seksualnych). Zasadą jest więc stosowanie ogólnych reguł dotyczących świadków, wspomagając się wiedzą psychologiczną.

Obowiązki świadka w odniesieniu do dziecka dotyczą przede wszystkim: stawienia na wezwanie organu procesowego, pozostawanie do jego dyspozycji, zeznawanie, złożenie przyrzeczenia i mówienie prawdy.

Każdy świadek ma obowiązek stawienia (z wyjątkami określonymi w ustawie), a więc dotyczy to również dziecka. Za stawienie dziecka odpowiedzialni są rodzice lub przedstawiciele ustawowi, którzy za niedopełnienie tego obowiązku mogą ponieść karę finansową. Do wezwania dziecka jako świadka nie jest wymagana zgoda rodziców, ponieważ – jak podkreśla Sąd Najwyższy – „decyzja o odmowie lub składaniu zeznań należy wyłącznie do osoby, której prawo to przysługuje”¹⁰. Rodzice bądź przedstawiciele ustawowi mogą w ramach wykonywanej władzy rodzicielskiej zgłosić, że obawiają się o dobro czy bezpieczeństwo dziecka w związku z przesłuchaniem. W takim przypadku można zastosować wobec dziecka przepisy dotyczące ochrony świadków. Nie ma jednak możliwości, by w ramach wykonywanej władzy rodzicielskiej decydować o tym, czy dziecko będzie zeznawać¹¹.

Świadek musi również pozostawać do dyspozycji organu procesowego, dopóki nie zostanie zwolniony. Nie ma od tej zasady żadnych odstępstw w stosunku do dziecka, natomiast z psychologicznego punktu widzenia należy zauważyć, że długie oczekiwanie może powodować u dziecka stres i zniecierpliwienie. Organizując przesłuchanie dziecka, organ powinien zadbać więc o jak największy komfort dziecka, który służy też ustaleniu faktycznego przebiegu zdarzeń, o czym będzie mowa w dalszej części tegoż artykułu.

Kolejnym obowiązkiem jest składanie zeznań – nie jest to jednak obowiązek bezwzględny, gdyż świadek może odmówić składania zeznań lub uchylić się od odpowiedzi na konkretne pytanie. Dziecko powinno być poinformowane o swoich prawach i obowiązkach w zrozumiałym dla niego sposób, najlepiej przez psychologa obecnego przy przesłuchaniu¹².

⁹Ibidem, s. 45.

¹⁰Wyrok Sądu Najwyższego z 20 stycznia 1981 r., sygn. akt I KR 329/80.

¹¹A. Antoniuk-Drożdż, op. cit., s. 48.

¹²V. Kwiatkowska-Darul, op. cit., s. 2–3.

Świadkowie do 17 roku życia, na mocy art. 189 pkt 1 k.p.k., nie składają przyrzeczenia. Jeśli zaś chodzi o obowiązek mówienia prawdy, to należy wytłumaczyć dziecku, że jest cel czynności. Dzieci do 13 roku życia nie informuje się o konsekwencjach za składanie fałszywych zeznań, natomiast tym w przedziale od 13 do 17 roku życia przekazuje się takie pouczenie¹³.

Wcześniej zwrócono uwagę na rolę pomocy psychologicznej w przesłuchaniu dziecka. Jest to zagadnienie również zasługujące na uwagę w kontekście dbałości o prawa dziecka i organizacji przesłuchania. W przypadku zeznawania przez dziecko będące ofiarą przestępstw seksualnych, które nie ukończyło 15 roku życia, udział biegłego psychologa jest obligatoryjny. Jeśli dziecko nie ukończyło 15 roku życia w sprawach o przestępstwa z użyciem groźby lub przemocy, przestępstwa seksualne i przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, udział psychologa także jest obowiązkowy. Art. 192 § 2 k.p.k. wskazuje, że jeżeli istnieje wątpliwość co do stanu psychicznego świadka, jego stanu rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń, sąd lub prokurator może zarządzić przesłuchanie świadka z udziałem biegłego lekarza lub biegłego psychologa, a świadek nie może się temu sprzeciwić. Jak zaznaczono we wstępie artykułu, dziecko nie jest dojrzałe umysłowo. Z brzmienia przepisów wynika, że poza wskazanymi wyżej sytuacjami udział biegłego psychologa jest fakultatywny. Warto w tym miejscu przytoczyć jednak fragment orzeczenia Sądu Najwyższego: „Pomimo fakultatywnego brzmienia przepisu art. 174 § 3 kpk¹⁴ (»może zarządzić«) przesłuchanie świadka z udziałem odpowiedniego biegłego (lub biegłych) wymienionego w tym przepisie jest – w konkretnej sytuacji – obowiązkiem sądu. Wynika to stąd, że przepis art. 174 § 3 kpk przewiduje jeden ze środków mających na celu ułatwienie poczynienia ustaleń faktycznych odpowiadających prawdzie, a więc w konsekwencji ułatwienie wykrycia prawdy materialnej, dążenie zaś do wykrycia prawdy materialnej jest podstawowym obowiązkiem sądu. Wykonując ten obowiązek, sąd powinien stosować wszelkie niezbędne środki zagwarantowane mu przez obowiązujące przepisy prawa; niedopełnienie tego obowiązku stanowi uchybienie mogące mieć wpływ na treść wyroku”¹⁵.

Sąd zazwyczaj powołuje biegłego psychologa, aby zorganizować dziecku jak najbardziej komfortowe warunki do przesłuchania, co ma przełożenie na chęć dziecka do składania zeznań, jakość przekazanych informacji oraz trafne odczytywanie przekazów niewerbalnych. Przeprowadzone badania wykazują też, że prawnicy nie mają zazwyczaj odpowiedniego przygotowania do pracy z dziećmi, nie radzą sobie z ich emocjami, lękami, wycofaniem, przez co napotykać na spore trudności w przeprowadzeniu efektywnego przesłuchania¹⁶.

¹³R. Kosior, op. cit., s. 58.

¹⁴Obecnie jest to art. 192 § 2 k.p.k.

¹⁵Wyrok Sądu Najwyższego z 12 września 1977 r., sygn. akt II KR 201/77, OSNPG 1987, z. 1, poz. 16.

¹⁶J. Konaszewska, *Dziecko jako świadek w postępowaniu karnym. Postawy i doświadczenia sędziów i prokuratorów*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2007, t. 6, nr 3, s. 1–13.

Dziecko może być przesłuchiwane przez prokuratorów, sędziów i funkcjonariuszy Policji. Poza przesłuchującym w przesłuchaniu udział mogą brać strony, obrońcy, pełnomocnicy i biegli. Jeśli dziecko nie ukończyło 15 roku życia, to w przesłuchaniu może uczestniczyć przedstawiciel ustawowy lub faktyczny opiekun (jeśli nie zagraża to dobru postępowania). Taka osoba powinna jednak zająć miejsce poza polem widzenia dziecka i zachowywać się biernie¹⁷. Duże znaczenie ma miejsce, w którym odbywa się przesłuchanie. Według psychologów nie powinny być to miejsca „oficjalne”, takie jak sale sądowe, gabinety prokuratorskie czy komisariaty Policji, gdyż wpływają one negatywnie na procesy intelektualne. Wówczas dzieci mogą być niepewne, zaniepokojone, odczuwać strach, przez co znacznie zmniejsza się szansa na uzyskanie wartościowych zeznań i na odtworzenie przez dziecko przeszłych zdarzeń. Wobec tego na miejsce przesłuchania powinno się wybierać warunki przyjazne, zbliżone do ich najbliższego otoczenia¹⁸. Obecnie, co do zasady, tworzy się przyjazne pokoje przesłuchań, których wystrój oparty jest na obecnej wiedzy z zakresu psychologii dziecięcej.

W kontekście organizacji samego przesłuchania warto też zaznaczyć, że jeśli oskarżony nie ma pełnomocnika z wyboru, to sąd powinien wyznaczyć mu obrońcę z urzędu, aby wykluczyć konieczność powtórnego przesłuchania w razie późniejszego wyboru obrońcy. Bowiem liczba przesłuchań dziecka powinna się ograniczać do niezbędnego minimum, a jeśli istnieje potrzeba złożenia przez niego zeznań więcej niż jeden raz, to w miarę możliwości winno być ono przesłuchiwane przez tę samą osobę, aby narażać dziecko na jak najmniejszy stres¹⁹.

Przesłuchanie dzieli się kolejno na etapy: 1) czynności wstępne, 2) wypowiedzi spontaniczne, 3) zadawanie pytań, 4) czynności końcowe.

Pierwsza faza polega na stworzeniu miłej atmosfery przez prowadzącego przesłuchanie i nawiązania kontaktu z dzieckiem. Wchodząc do przyjaznego pokoju, dziecko powinno wybrać sobie miejsce jako pierwsze, ponadto osoba przesłuchująca powinna je przywitać i zwracać się do niego po imieniu, aby okazać mu szacunek. Przede wszystkim trzeba poinformować dziecko, jaki jest cel jego przyścia, kim są osoby obecne przy czynności, jak czynność będzie wyglądała. Należy rozpocząć od luźnej, neutralnej rozmowy. Ma to na celu ośmielenie dziecka i stworzenie dla biegłego możliwości oceny cech indywidualnych dziecka, takich jak spostrzegawczość, logiczne myślenie, zdolności analityczne, postrzeganie świata. Później pomoże to w ocenie wiarygodności zeznań dziecka. Kolejny prowadzący przesłuchanie sprawdza dane personalne i pyta o imię, nazwisko, miejsce zamieszkania, stosunek do stron, etap i miejsce nauki, zajęcie (zaleca się też zapytać o inne fakty z otoczenia dziecka, dla podtrzymania atmosfery). Dziecko poucza się o jego prawach i obowiązkach (wskazanych wyżej) w zrozumiały dla niego

¹⁷R. Kosior, op. cit., s. 55.

¹⁸V. Kwiatkowska-Darul, op. cit., s. 7-8.

¹⁹R. Kosior, op. cit., s. 54.

sposób, w razie potrzeby pomaga w tym biegły psycholog. Jeśli przebieg przesłuchania jest rejestrowany, dziecko musi być o tym poinformowane. Urządzenia rejestrujące powinny być mało widoczne i nie powinno się ustawiać w trakcie rozmowy, aby nie dekoncentrować²⁰.

W fazie wypowiedzi spontanicznej dziecko powinno samo wypowiadać się na temat przedmiotu przesłuchania. Co do zasady wypowiedź świadka nie powinna odbiegać od tematu i należy go zdyscyplinować, gdy to czyni. Jednak w odniesieniu do dziecka w literaturze dominuje pogląd, że nie należy przerywać jego wypowiedzi w żaden sposób, ponieważ mogłoby to zaburzyć swobodę wypowiedzi, przebieg przesłuchania i spowodować, że uzyska się mniej informacji niż uzyskałoby się bez przerywania. Na tym etapie przesłuchujący i biegły psycholog nie powinni zadawać pytań, komentować czy też konfrontować zeznań dziecka z innymi dowodami. Dodatkowo, jeśli dziecko ma problem ze spontaniczną relacją, nie potrafi powiedzieć tego, co chce przekazać, warto zaproponować mu np. narysowanie tego lub pokazanie na lalce/misiu²¹. Rysunki dziecka włącza się do akt.

Przejęcie do fazy zadawania pytań powinno być płynne, niedostrzegalne dla dziecka. K. MacFarlane i J.R. Feldmeth zalecają taktykę przewodu wentylacyjnego przy zadawaniu pytań, czyli rozpoczęcie od pytań ogólnych i przejście do szczegółowych²². Pytania zadawane przesłuchiwanemu mają na celu uzupełnienie, wyjaśnienie lub kontrolę wypowiedzi (art. 171§1 k.p.k.), a także doprecyzowanie stanu faktycznego. Nie powinno się natomiast zadawać pytań nieistotnych, sugerujących odpowiedź, i niestosownych. Pytania kierowane do dziecka powinny być jasne, krótkie, zrozumiałe dla niego, np. kto?, co?, jak?, gdzie?, czym? Pytania powinny być otwarte, pozostawiające swobodę odpowiedzi. Nie należy używać skomplikowanych słów, żargonu zawodowego czy posługiwać się zdaniami złożonymi. Dzieci często mają niewielki zasób słownictwa, a konieczne jest, aby rozumiały pytania. Przesłuchujący powinien też mówić wolno, spokojnym głosem. Pytania mogą zadawać strony, oskarżony, biegły, prokurator, obrońcy i pełnomocnicy, ale to przewodniczący czuwa nad tym, czy dane pytanie jest odpowiednie i zostanie zadane.

W trakcie przesłuchania padają pytania uzupełniające – mają na celu usunięcie luki w wypowiedzi spontanicznej. Używa się także pytań wyjaśniających – precyzyjnych, które są podobne do uzupełniających, ale dotyczą konkretnych, szczegółowych kwestii, i przypominających, które mają aktywizować pamięć świadka, aby nie pominął on okoliczności, które mogą być istotne dla sprawy. Z kolei stosowanie pytań kontrolnych sprawdza, czy dziecko rozumie używane pojęcia, bada źródło informacji o przestępstwie, spostrzegawczość dziecka, podatność na sugestie, inteligencję, działanie jego zmysłów. Nie zmierzają one wprost do ustalenia stanu faktycznego²³.

²⁰ Ibidem, s. 57–60.

²¹ A. Antoniak-Drożdż, op. cit., s. 57–58.

²² K. MacFarlane, J.R. Feldmeth, K. Saywitz, L. Damon, S. Krebs, M. Dugan, op. cit., s. 55.

²³ V. Kwiatkowska-Darul, op. cit., s. 10.

Pytania niestosowne to pytania podstępne, obrażające, trywialne, niedostosowane do odpowiedniego uczestnika postępowania, niedostosowane do poziomu rozwoju intelektualnego świadka. Pytania nieistotne nie mają związku ze sprawą, przedłużają przesłuchanie, czego powinno się unikać. Natomiast pytania sugerujące odpowiedź to najczęściej pytania wzbudzające poczucie winy, alternatywne, opierające się na jakimś twierdzeniu. Dzieci są szczególnie podatne na sugestie, dlatego należy ich zdecydowanie unikać²⁴.

Na zakończenie przesłuchania spisuje się protokół, który odczytuje dziecku przedstawiciel ustawy lub opiekun. Jeśli jednak przesłuchanie odbywa się w trybie art. 185a lub art. 185b k.p.k., sędzia i protokolant podpisują protokół bez odczytywania. Warto zauważyć, że dziecko najbardziej zapamiętuje pierwszy i ostatni moment przesłuchania, dlatego warto podziękować dziecku za przyjście, wzbudzić w nim poczucie, że rozmowa była ważna i potrzebna, zakończyć spotkanie miłym akcentem, aby dziecko nie odniosło wrażenia instrumentalnego podejścia do niego²⁵.

Postępowanie cywilne

Kodeks postępowania cywilnego, podobnie jak Kodeks postępowania karnego, nie zawiera legalnej definicji świadka. Art. 259 k.p.c. wskazuje natomiast, jakie osoby świadkami być nie mogą²⁶. Wobec powyższego należy przyjąć, że jeżeli w stosunku do konkretnej osoby nie zachodzi żadna z okoliczności wymienionych w art. 259 k.p.c., oznacza to, iż osoba taka może być świadkiem. Powyższy artykuł co prawda nie zabrania wprost powoływania na świadka osoby małoletniej, jednakże posługuje się określeniem „osoby niezdolnej do spostrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń”. Kryterium dopuszczenia dziecka jako świadka w procesie cywilnym jest więc, ogólnie rzecz ujmując, jego stopień rozwoju i możliwość spostrzegania i komunikowania swych spostrzeżeń.

Przepisem szczególnym w odniesieniu do powyższego jest natomiast regulacja art. 430 k.p.c., wskazująca że w postępowaniach w sprawach małżeńskich (o rozwód, unieważnienie małżeństwa, ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa) nie mogą być przesłuchiwanymi w charakterze świadków małoletni, którzy nie ukończyli lat 13, a także zstępni stron (dzieci), którzy nie ukończyli lat 17. Zakaz ten ma charakter bezwzględny, co oznacza, że nie może być on uchylony ani wołą małoletniego, sądu, ani samych stron. Warto zwrócić uwagę, że przepis ten stosuje się nie tylko do wspólnych zstępnych stron, ale również wobec zstępnych tylko jednej strony. Powyższe uniemożliwia przesłuchanie małoletnich dzieci rozwodzących się małżonków w sprawie o rozwód. Przepis ten ma na celu ochronę dzieci przed nieprzyjemnymi sytuacjami związanymi z przesłuchaniami²⁷.

²⁴R. Kosior, op. cit., s. 63.

²⁵A. Antoniak-Drożdż, op. cit., s. 59.

²⁶Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2019 r., poz. 1460), dalej jako k.p.c.

²⁷A. Góra-Błaszczkowska, *Komentarz do art. 430 k.p.c.*, [w:] A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: Art. 1–729, Warszawa 2015.

Wyżej przytoczony zakaz nie dotyczy informacyjnego wysłuchania, które to zostało wprowadzone ustawą z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw²⁸. Ustawą tą znowelizowane zostały m.in. przepisy Kodeksu postępowania cywilnego²⁹, dotyczące udziału małoletniego w tym postępowaniu poprzez nałożenie na sąd obowiązku wysłuchania dziecka w postępowaniu procesowym w sprawach cywilnych, dotyczących osoby małoletniego (art. 216¹ k.p.c.), oraz w postępowaniu nieprocesowym w sprawach dotyczących zarówno osoby, jak i majątku małoletniego (art. 576 § 2 k.p.c.).

Zgodnie z art. 216¹ § 1 k.p.c. sąd może wysłuchać osobę małoletnią, jeżeli jej rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwala. Powinność wysłuchania dziecka podkreślił Sąd Najwyższy: „Kierując się celowością, przy uwzględnieniu stopnia dojrzałości małoletniego oraz charakteru sprawy opiekuńczej, właściwy sąd powinien zapoznać się ze stanowiskiem tego małoletniego, mając na względzie jego dobro”³⁰. Wysłuchanie małoletniego dziecka powinno odbyć się w warunkach jak najbardziej sprzyjających otwarciu się dziecka i zapewnienia mu poczucia bezpieczeństwa. Dlatego też, zgodnie z nowymi uregulowaniami, wysłuchanie dziecka odbywa się – podobnie jak w przypadku postępowania karnego, co zostało omówione w poprzedniej części artykułu – poza salą posiedzeń sądowych³¹. Bezpośrednie wysłuchanie dziecka przed sądem powinno być wyjątkiem. Słuszną zasadą w postępowaniach sądowych jest wysłuchanie dziecka za pośrednictwem biegłych z rodzinnego ośrodka diagnostyczno-konsultacyjnego. Jeśli jednak ma dojść do wysłuchania w sądzie – przy spełnieniu wskazanych powyżej warunków – to należy dziecku zapewnić odpowiednie warunki, tak by nie umiejscawiać go w centrum sporu między rodzicami. Idealnie do tego nadają się tzw. niebieskie pokoje urządzone (niestety, jeszcze nie we wszystkich sądach) na użytek postępowań karnych³². Kodeks postępowania cywilnego nie nakłada na sąd obowiązku przeprowadzenia wysłuchania dziecka z udziałem psychologa, jednakże w praktyce przyjmuje się, iż obecność takiego specjalisty jest wskazana i jednocześnie stosowana³³.

W sprawach opiekuńczych, rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym, zastosowanie ma art. 576 § 1 k.p.c., zgodnie z którym sąd wysłucha nieletniego, jeżeli jego stan umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwala, uwzględniając w miarę możliwości jego rozsądne życzenia. Zakres przedmiotowy art. 576 § 2 k.p.c. dotyczy osoby małoletniego lub majątku. Powinno być zatem przeprowadzone m.in. w sprawach dotyczących ograniczenia, pozbawienia i zawieszenia władzy rodzicielskiej, jak również w sprawach, których przedmiotem jest zezwolenie sądu opiekuńczego na

²⁸ Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2008 r., Nr 220, poz. 1431).

²⁹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2019 r., poz. 1460).

³⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z 15 grudnia 1998 r., sygn. akt I CKN 1122/98, OSN 1999, nr 6, poz. 119.

³¹ Zob. orzeczenie Sądu Najwyższego z 8 grudnia 1951 r., sygn. akt C 259/51, NP 1953/5, 81.

³² J. Ignaczewski, *Komentarz ogólny do spraw opiekuńczych na tle wykonywania władzy rodzicielskiej*, [w:] H. Ciepla, J. Ignaczewski, J. Skibińska-Adamowicz, *Komentarz do spraw rodzinnych*, Warszawa 2014.

³³ A. Łopatka (red.), *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie*, Warszawa 1991, s. 23.

dokonanie przez rodziców czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu lub udzielenie zgody na dokonanie takiej czynności przez dziecko³⁴. Uwzględniając treść art. 12 Konwencji praw dziecka, jak i treść przepisu art. 576 § 2 w związku z art. 573 § 2 k.p.c., należy przyjąć, że obowiązkiem sądu, w każdej sprawie dotyczącej dziecka, jest wysłuchanie dziecka, którego stan rozwoju psychofizycznego na to pozwala³⁵.

Warto jednak w tym miejscu zaznaczyć, że zgodnie z art. 573 § 1 k.p.c. małoletni posiadający ograniczoną zdolność do czynności prawnych ma, co do zasady, w postępowaniu przed sądem opiekuńczym zdolność procesową. Nie ulega zatem wątpliwości, że ustawodawca przewiduje dalej idący niż w przypadku samego wysłuchania informacyjnego udział dzieci w postępowaniu sądowym przed sądem opiekuńczym. Podobne wnioski wynikają z unormowania zawartego w art. 574 k.p.c., który określa nakazanie przez sąd opiekuńczy osobistego stawienia osoby znajdującej się pod władzą rodzicielską lub opieką, a także zarządzenie przymusowego sprowadzenia takiej osoby. Z art. 574 § 2 k.p.c. wynika, że zarządzenie sądu opiekuńczego może dotyczyć również młodszych dzieci, nieposiadających zdolności procesowej. Wydaje się, że przywołane przepisy, które nie zawierają przesłanek odwołujących się do dobra dziecka, stwarzają potencjalnie większe ryzyko jego naruszenia niż wysłuchanie dziecka³⁶.

Wysłuchanie dziecka na podstawie art. 216¹ k.p.c. oraz art. 576 § 2 k.p.c. przeprowadza sędzia. Rekomendacje przedstawione przez Fundację Dziecko Niczyje wskazują m.in., że w trakcie wysłuchania sędzia powinien dbać o psychiczny stan dziecka i jego potrzeby. Sędzia prowadzący wysłuchanie powinien także zapewnić dziecku swobodę wypowiedzi, używać języka dla niego zrozumiałego, stosować technikę aktywnego słuchania oraz unikać oceniania dziecka³⁷.

Na marginesie należy wskazać, że wysłuchanie dziecka w postępowaniu cywilnym jest ściśle powiązane z regulacją wprowadzoną do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego³⁸, nakazującą uwzględnienie stanowiska dziecka w ważniejszych sprawach dotyczących jego osoby lub majątku (art. 95 § 4 k.r.o.). W piśmiennictwie zakłada się bowiem, że żądanie rozpatrzenia sprawy przez sąd nie może zostać urzeczywistnione bez konieczności zapoznania się z argumentacją podmiotu domagającego się ochrony prawnej³⁹.

³⁴ M. Cieśliński, *Praktyka sądowa wysłuchiwanie małoletnich w postępowaniach cywilnych w kontekście idei przyjaznego wysłuchiwanie dziecka (komunikat o wynikach badania)*, „Prawo w Działaniu” 2015, t. 24, s. 225.

³⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z 1 października 1998 r., sygn. akt I CKN 825/98.

³⁶ A. Czerederecka, *Psychologiczne kryteria wysłuchania dziecka w sprawach rodzinnych i opiekuńczych*, „Rodzina i Prawo” 2010, nr 14–15, s. 22.

³⁷ *Jak zorganizować wysłuchanie dziecka w trybie art. 216(1) i 576§2 k.p.c.*, https://www.edukacja.fdds.pl/?search=filtruj&option=com_szkolenia&optrs=4&criteria=&blotem=45&rodzma (data dostępu: 10.12.2020).

³⁸ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2019 r., poz. 2086), dalej jako k.r.o.

³⁹ R. Pastuszko, *Prawo do wysłuchania w postępowaniu sądowym a obowiązek wyjaśniająco-doradczy notariusza*, „Rejent” 2003, nr 5, s. 103.

Podsumowanie

Analizując przedstawione w artykule uregulowania, należy zauważyć, że zarówno w procesie karnym, jak i cywilnym powołanie dziecka na świadka powinno przebiegać z uwzględnieniem jego dobra i bezpieczeństwa. Przytoczone przepisy pozwalają zobrazować jednak, że w procedurze karnej ochrona dziecka jako świadka jest dużo szersza. Uregulowania prawne w połączeniu z wiedzą psychologiczną dają przesłuchiwanemu dziecku w procesie karnym należyłą ochronę przed stresem związanym z udziałem w nim. Dziecko – świadek ma zapewnione dogodniejsze warunki składania zeznań na skutek nowelizacji k.p.k. w ostatnim dwudziestoleciu. Nadal jednak pewne kwestie, jak na przykład przesłuchanie dziecka w specjalnym pokoju, wynika ze zwyczaju i wiedzy psychologicznej, a nie z konkretnego przepisu, co ustawodawca powinien wziąć pod uwagę. W odniesieniu do postępowania cywilnego warto wskazać, że brak jest, co do zasady, ograniczeń wiekowych dotyczących możliwości składania zeznań przed sądem. W szczególnych przypadkach możliwe jest wysłuchanie dziecka w sprawach go dotyczących, natomiast przepisy ogólne k.p.c. wskazują, że osoby niezdolne do spostrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń nie mogą być świadkami. Przepisy szczególne dotyczące postępowań w sprawach małżeńskich regulują natomiast ustawowy zakaz przesłuchania małoletnich w charakterze świadka. Istnieje jednakże możliwość tzw. wysłuchania informacyjnego. W założeniu ma to na celu ochronę dziecka przed stresującą sytuacją, jaką jest przesłuchanie, w praktyce jednak skutkuje przykładowo brakiem przepisów o obowiązkowej obecności psychologa, jak ma to miejsce w procedurze karnej. Z powyższego wynika, że ustawodawca powinien tej kwestii poświęcić więcej uwagi, gdyż wiele omówionych faktów wynika z przyjętej praktyki, doktryny czy też zaleceń psychologicznych, a nie *stricto* z ustaw, a więc przytoczone uregulowania nie dają pełnej gwarancji ochrony dziecka.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Antoniak-Drożdż A., *Przesłuchanie dziecka w procesie karnym – uwagi praktyczne*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 6.
- Cieśliński M., *Praktyka sądowa wysłuchiwanie małoletnich w postępowaniach cywilnych w kontekście idei przyjaznego wysłuchiwanie dziecka (komunikat o wynikach badania)*, „Prawo w Działaniu” 2015, nr 24.
- Czerederecka A., *Psychologiczne kryteria wysłuchania dziecka w sprawach rodzinnych i opiekuńczych*, „Rodzina i Prawo” 2010, nr 14–15.
- Góra-Błaszczkowska A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1: Art. 1–729, Warszawa 2015.
- Ignaczewski J., *Komentarz ogólny do spraw opiekuńczych na tle wykonywania władzy rodzicielskiej*, [w:] H. Ciepla, J. Ignaczewski, J. Skibińska-Adamowicz, *Komentarz do spraw rodzinnych*, Warszawa 2014.

- Konaszewska J., *Dziecko jako świadek w postępowaniu karnym. Postawy i doświadczenia sędziów i prokuratorów*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2007, t. 6, nr 3.
- Kosior R., *Udział biegłego psychologa w przesłuchaniu dziecka*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 4.
- Kwiatkowska-Darul V., *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej – zagadnienie ogólne*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2004, nr 6.
- Łopatka A. (red.), *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie*, Warszawa 1991.
- MacFarlane K., Feldmeth J.R., Saywitz K., Damon L., Krebs S., Dugan M., *Przesłuchanie i diagnoza małego dziecka*, Warszawa 2002.
- Pastuszko R., *Prawo do wysłuchania w postępowaniu sądowym a obowiązki wyjaśniająco-doradczy notariusza*, „Rejent” 2003, nr 5.

Akty prawne

- Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526).
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2019 r., poz. 2086 ze zm.).
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2019 r., poz. 1460 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2020 r., poz. 30 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2008 r., Nr 220, poz. 1431 ze zm.).

Orzecznictwo

- Wyrok Sądu Najwyższego z 12 września 1977 r., sygn. akt II KR 201\77, OSNPG 1987, z. 1, poz. 16.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 15 stycznia 1980 r., sygn. akt III KR 428/79.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 20 stycznia 1981 r., sygn. akt I KR 329/80.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z 15 grudnia 1998 r., I CKN 1122/98, OSN 1999, nr 6, poz. 119.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z 1 października 1998 r., I CKN 825/98.

Źródła interentowe

- <https://sjp.pwn.pl/sjp/swiadek;2528173.html>.
- https://www.edukacja.fdds.pl/?search=filtruj&option=com_szkolenia&optsr=4&criteria=&blotem=45&rodzma.

Protection of the child as a witness in criminal and civil procedure

Summary

The purpose of this article is to present the participation of a child as a witness in the Polish legal system. This issue has been discussed in detail both in relation to the provisions of criminal and civil procedure, taking into account the provisions of the Family and Guardianship Code. This issue was presented from the perspective of the protection of a child participating in the proceedings.

Keywords: infant, hearing of a child, testimony, civil procedure, criminal procedure